

บทความจากผู้ทรงคุณวุฒิ

สวนพฤกษศาสตร์

รศ. ดร. ออบฉันท์ ไทยทอง

โดยทั่วไป สวนพฤกษศาสตร์ นอกจากจะเป็นแหล่งรวบรวม และอนุรักษ์พันธุ์ไม้ ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์ไม้ที่จัดปลูกตามความเหมาะสมกับสภาพถิ่นอาศัยเดิมแล้ว ยังเป็นแหล่งของข้อมูลและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้แก่ประชาชนอีกด้วย ดังนั้นในสวนพฤกษศาสตร์จึงมีห้องสมุด ห้องปฏิบัติงานวิเคราะห์วิจัย มีสถานที่เก็บรวบรวมตัวอย่างพันธุ์ไม้รักษาสภาพ ซึ่งอาจจะเป็นตัวอย่างพันธุ์ไม้แห้ง ตัวอย่างดอง หรือเก็บรักษาโดยวิธีอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีการจัดแต่งสวนให้สวยงาม เพื่อให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และดึงดูดความสนใจควบคู่กันไป

สวนพฤกษศาสตร์เริ่มเกิดขึ้นนานหลายร้อยปี แต่มีการจัดทำให้เป็นสวนแห่งความรู้เกี่ยวกับพรรณไม้เมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้ว โดย Carolus Clusius ได้จัดทำสวนอย่างง่าย ๆ ใช้พื้นที่ไม่มากนัก จัดแบ่งพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็กๆ แต่ละแปลงปลูกพืชซึ่งเป็นตัวแทนของสกุล วงศ์ และหมวดหมู่ต่างๆ โดยวิธีนี้จะได้ตัวอย่างความหลากหลายของพันธุ์ไม้ค่อนข้างกว้าง และสะดวกแก่การดูแลรักษา ต่อมาประเทศต่างๆ ในยุโรปได้จัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์และพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ตามความหมาย มีลักษณะที่นาสนใจมาโดยตลอด

การปลูกพันธุ์ไม้ในสวนพฤกษศาสตร์ อาจแยกได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ ปลูกกลางแจ้ง ตามลักษณะพื้นที่ และปลูกในโรงเรือน พันธุ์ไม้ที่ปลูกนอกโรงเรือนนั้นอาจจัดเป็นกลุ่ม เช่น

กลุ่มไม้ต้น (tree)

กลุ่มไม้ต้น และไม้พุ่ม

กลุ่มไม้ต้น ไม้พุ่ม และไม้พุ่มล่าง ซึ่งมักเป็นพวกพรรณไม้ล้มลุก

กลุ่มพรรณไม้ที่ชอบขึ้นกับหิน

กลุ่มพืชไม้หัว

กลุ่มพืชประเภทใกล้เคียงกัน เช่น พวกสน ปรง เป็นต้น

การจัดกลุ่มพรรณไม้ต่างๆ เหล่านี้ มักจะคำนึงถึงขนาด รูปทรงของต้น ใบ ดอก ประกอบด้วย เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์ที่สวยงาม

สวนพฤกษศาสตร์ในเขตอบอุ่น มักจะสร้างโรงเรือนสำหรับปลูกพรรณไม้ที่นำมาจากต่างถิ่น เช่น จากขั้วโลก จากทะเลทราย และจากเขตร้อน หรืออาจปลูกพืชอื่นๆ ที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ เช่น พืชกินแมลงหรือสัตว์เล็กๆ พืชน้ำ เป็นต้น

นอกจากนั้น แต่ละสวนพฤกษศาสตร์มักจะนำพันธุ์ไม้แปลกๆ ที่หาดูได้ยาก หรือพันธุ์ไม้เด่นของท้องถิ่นมาปลูกไว้เพื่อเป็นจุดเด่นของสวน เช่น ปลูกไม้ต้นชนิดที่มีขนาดใหญ่มาก ไม้ดอกขนาดใหญ่ พันธุ์ไม้ที่ได้จากการปรับปรุงพันธุ์ ฯลฯ

ในส่วนของการให้ความรู้แก่ประชาชน จัดทำได้หลายรูปแบบเช่นกัน โดยทั่วไปจะมีการติดป้ายชื่อพันธุ์ไม้พร้อมข้อมูลสั้นๆ เช่นบอกถึงถิ่นเดิม หรือบางชนิดอาจมีข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ใช้สอยเพิ่มเติม ลักษณะของป่าอาจใช้รูปภาพ รูปวาด สี เป็นสื่อให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น หรืออาจจัดสถานที่เป็นห้องปฏิบัติการง่ายๆ มีอุปกรณ์ เช่น แวนขยายตัวอย่างพันธุ์ไม้ และเอกสารประกอบให้ผู้เข้าชมสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ง่ายๆ และมักจะมีการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับพรรณไม้หมุนเวียนไปตามความเหมาะสมอีกด้วย

ส่วนสำคัญของสวนพฤกษศาสตร์ที่เป็นแหล่งรวมของข้อมูลคือ พิพิธภัณฑ์พืช หรือหอพรรณไม้ ซึ่งมีนักพฤกษศาสตร์ทำหน้าที่วิเคราะห์ วิจัย พันธุ์ไม้ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดทำตัวอย่างพันธุ์ไม้รักษาสภาพ ดูแลตรวจสอบความถูกต้องของชื่อ ตลอดจนดำเนินการจัดนิทรรศการต่างๆ และให้ความร่วมมือกับนักพฤกษศาสตร์อื่นๆ ในการแลกเปลี่ยนตัวอย่างพันธุ์ไม้ การจัดอบรมระยะสั้น เป็นต้น

ในต่างประเทศ รัฐบาลและประชาชนให้ความสำคัญกับสวนพฤกษศาสตร์เป็นอย่างมาก เพราะเป็นทั้งแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ช่วยเสริมสร้างสุขภาพทั้งกาย และใจแก่ประชาชนทุกรุ่น ทุกวัย สวนพฤกษศาสตร์คิว ในประเทศอังกฤษ นับเป็นสวนพฤกษศาสตร์ที่สมบูรณ์ และมีความสำคัญยิ่งของโลก มีคำขวัญของสวนดังนี้ "To improve our management of the ENVIRONMENT, we must to increase knowledge of the Plant Kingdom. WE ARE DOING THIS AT KEW."

สำหรับประเทศไทย ในอดีตเคยเป็นแหล่งที่มีพรรณไม้หลากหลายและอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของโลก ปัจจุบันเราเหลือแหล่งทรัพยากรพันธุ์ไม้น้อยลงจนอยู่ในขีดอันตรายหลายชนิด มีจำนวนลดลง และบางชนิดอาจสูญพันธุ์ไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงได้มีการสนับสนุนให้มีการจัดทำสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนขึ้น ดังนั้น "เรามาช่วยกันทำหน้าที่ตั้งแต่วันนี้ ที่สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เพื่อสนองพระราชดำริ อันนับเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อชาติบ้านเมืองของเรา"

